

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

10

*Rimantas Miknys
Lietuvos demokratų partija
1902-1915 metais*

1995

**LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS**

*Skiriu Motinai ir
šviesiam Tėvo atminimui*

ISSN 1392-0391

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

10

Rimantas Miknys

Lietuvos demokratų partija 1902-1915 metais

VILNIUS

A. Varno personalinė įmonė

1995

UDK 947.45.052

Li-191

Redakcinė kolegija:

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Raimundas Lopata

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Knyga išleista su finansine

ATVIROS LIETUVOS FONDO parama

ISBN 9986-491-22-3

© Rimantas Miknys, Lietuvos istorijos institutas

TURINYS

PRATARMĖ	7
ĮVADAS	8
1. LIETUVIŲ DEMOKRATŲ PARTIJOS KŪRIMASIS IR 1902 - 1904 METŲ POLITINĖ-SOCIALINĖ PROGRAMA	16
1.1. LDP ištakos ir prielaidos	16
1.2. LDP steigimas	27
1.3. LDP pagrindinės programinės nuostatos ir jų įtaka partijos organizavimui	32
2. LIETUVIŲ (LIETUVOS) DEMOKRATŲ PARTIJOS ORGANIZACINIS IR VISUOMENINIS-POLITINIS VEIKIMAS 1905 METAIS	44
2.1. LDP organizacinės problemos, jų sprendimas ir rezultatai	45
2.2. LDP visuomeninė-politinė veikla ir partijos naujų programinių nuostatų formavimas	61
3. LIETUVOS DEMOKRATŲ PARTIJA 1906 - 1915 METAIS	94
3.1. LDP organizacinės evoliucijos ir veiklos ypatumai	96
3.2. LDP politinės-socialinės programos bruožai	128
3.3. Tautiniai-politiniai LDP veiklos aspektai	142

IŠVADOS	168
PRIEDAI	173
LENTELĖS.....	174
LIETUVOS DEMOKRATŲ PARTIJOS PAGRINDINIAI DOKUMENTAI	184
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	218
STRESZCZENIE	226
RÉSUMÉ.....	238
TRUMPINIAI	249
ASMENŲ RODYKLĖ.....	250

1 lentelė

VARPININKŲ SUVAŽIAVIMAI 1888-1901 METAIS

Eil. Nr.	Data arba metai	Vieta	Apytikris dalyvių skaičius	Žinomi dalyviai
1	2	3	4	5
1	1888 06 29	Marijampolė	daugiau kaip 10	Juozas Bagdonas, Kazys Grinius, Jonas Kasakaitis, Petras Kriaučiūnas, Antanas Kronkaitis, Vincas Kudirka, Petras Leonas, Petras Matulaitis, Vincas Palukaitis, Tomas Pranckevičius, Jonas Staugaitis
2	1889 07 23	Baltrušių k., Griškabūdžio vs., Naumiesčio aps. - M. Lozoraičio tėviškė	apie 40	Motiejus Lozoraitis (pirmininkas), Kazys Bukaveckas, Jonas Bulota, Jonas Gaidamavičius, kun. Antanas Grinevičius, Kazys Grinius, Martynas Jankus, Juozas Kaukas, Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, Antanas Kronkaitis, Vincas Kudirka, Petras Leonas, Petras Matulaitis, Stasys Matulaitis, klier. Antanas Milukas, Vincas Palukaitis, Jurgis Puišys, Petras Radzvičkas, Jonas Staugaitis, klier. Tomas Žilinskas
3	1890 08 26	Stebuliškių k., Liudvinavo vs., Kalvarijos aps. - P. Matulaičio tėviškė	apie 30	Petras Matulaitis (pirmininkas), Juozas Adomaitis-Šernas, Jonas Gaidamavičius, kun. Antanas Grinevičius, Vincas Kudirka, kun. Silvestras Leonavičius (Petro Leono brolis), Stasys Matulaitis, Baltrus Matusevičius, Petras Mikolainis, klier. Antanas Milukas, kun. Antanas Radušis, Jonas Staugaitis, Rokas Šliūpas
4	1891 08	Paežeriai, Pilviškių vs., Vilkaviškio aps. - A. Kriščiukaitis-Aišbės tėviškė	apie 40	Petras Matulaitis (pirmininkas), Juozas Adomaitis-Šernas, Jonas Bulota, klier. Juozas Demikis, Kazys Grinius, Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, klier. Jonas Kriščiukaitis, Vincas Laurynaitis, Vincas Palukaitis, Jonas Račiūnas, klier. Juozas Stankevičius, Liudas Vaineikis, K. Žalnierūkinas
5	1892 08	Selemos Būdos k., Gudelių vs., Marijampolės aps. - K. Griniaus tėviškė	apie 40	Petras Matulaitis (pirmininkas), Juozas Bagdonas, Jonas Bulota, klier. Andrius Dubinskas, Martynas Jankus, Jonas Kriaučiūnas, Vincas Kudirka, klier. Juozas Laukaitis, Jonas Mačys, Pranas Ma-

1 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
				šiotas, Stasys Matulaitis, Vincas Palukaitis, kun. Antanas Radušis, klier. Juozas Stankevičius
6	1893	Skardupių k., Gudelių vs., Marijampolės aps. - T. Žilinsko tėviškė		
7	1894 06 24	Jelgava - J. Jablonskio butas		Adomas Sketeris (pirmininkas), Motiejus Čepas, Stanislovas Didžiulis, Aldona Didžiulytė, Kazys Grinius, Konsancija Jablonskienė, Jonas Jablonskis, Jonas Kriaučiūnas, Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, Mikalojus Kuprevičius, kun. Adomas Lastauskas, Pranas Mašiotas, Stasys Matulaitis, Vincas Palukaitis, Jonas Račiūnas, Juozapas Rūgys, Ona Sketerienė
8	1895	Vilnius		Juozas Bagdonas, Kazys Grinius, Stasys Matulaitis, Alfonsas Moravskis, Kazimieras Zalevskis (S. Trusevičius)
9	1896	Vilnius - A. Domaševičiaus butas		Juozas Bagdonas, Andrius Domaševičius, Kazys Grinius, Stasys Matulaitis, Alfonsas Moravskis
10	1897	Vilnius - A. Domaševičiaus butas		Juozas Bagdonas, Andrius Domaševičius, Kazys Grinius, Stasys Matulaitis
11	1898	Vilnius - A. Domaševičiaus butas		J. Alekna, Juozas Bagdonas, A. Brundza, Andrius Domaševičius, Donatas Malinauskis, Povilas Matulionis, Elijas Nonevičius, Vladas Sirutavičius
12	1900	Vilnius - F. Bortkevičienės butas		
13	1901	Vilnius - F. Bortkevičienės butas		

Lentelė sudaryta remiantis leidiniais ir medžiaga: J. Bagdonas, "Iš mūsų atsiminimų apie d-ą Vinčą Kudirką", *Varpas*, 1924, p. 147; idem, "Iš varpininkų veiklos", *Varpas ir varpininkai*, p. 176-178; J. Būtėnas, *Vincas Kudirka*, Kaunas, 1937, p. 65-67, 70, 76, 78, 128; J. Gabrys, "Vincas Kudirka" in V. Kudirka, *Raštai*, t. 1, Tilžė, 1909, p. 18, 29, 33; K. Grinius, "Atsiminimai", *Varpas*, 1926, p. 129; idem, *Atsiminimai ir mintys*, t. 1, Tübingen, 1947, p. 153; idem, "Pirmieji "Varpo" metai", *Varpas*, 1920, nr. 1, p. 2-3; idem, "Varpininkų suvažiavimai 1889-1905", *Varpas*, 1926, p. 165-168; V. Kapsukas, *Raštai*, t. 7, Vilnius, 1964, p. 552; St. Kairys, *Lietuva budo*, p. 244; A. Piročkinas, *Prie bendrinės kalbos ištakų*, Vilnius, 1977, p. 86.

2 lentelė

LIETUVOS (LIETUVIŲ) DEMOKRATŲ PARTIJOS SUVAŽIAVIMAI 1902-1908 METAIS

Eil. Nr.	Suvažiavimų data* ir vieta	Dalyvių skaičius		Komitetų sudėtis	Pastabos
		kviešta	atvyko		
1	2	3	4	5	6
1	1902 10 17(30) Dabikinė - V. Zubovo dvaras prie Šiaulių	?	16	Povilas Višinskis (pirm.), Felicija Bortkevičienė, Juozas Bortkevičius	
2	1903 08 15-16(28-29) Vilnius - J. Vileišio butas	?	18	Povilas Višinskis (pirm.), Jonas Vileišis (sekr.), Felicija Bortkevičienė (kas.), Jonas Bortkevičius, Kazys Grinius, Antanas Smetona, Jurgis Šaulys	Atvyko 14 narių ir 4 svečiai. Iš pastarųjų 3 buvo priimti į narius
3	1904 06 13-14(26-27) Aleksandrija - V. Zubovo dvaras prie Šiaulių	?	?	Povilas Višinskis (pirm.), Jonas Vileišis (sekr.), Antanas Smetona	Kandidatai: Felicija Bortkevičienė, Jurgis Šaulys, Kazys Grinius
4	1905 05 08-09(21-22) ir 06.14(27) Vilnius - J. ir F. Bortkevičių butas	?	?	Komiteto pareigas pavesta atlikti LDP Vilniaus kuopai: Felicija Bortkevičienė, Jonas Bortkevičius, Povilas Gaidelionis, Jonas Jablonskis, Antanas Smetona, Juozas Paršaitis-Gabrys, Vladas Paulikonis (jaunimo atstovas), Jonas Vileišis, Povilas Višinskis	Išvardyti pagrindiniai asmenys, tačiau kuopos sudėtis nebuvo stabili

2 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5	6
5	1905 11 12(25) Vilnius - J. ir F. Bortkevičių butas	?	?	Komiteto pareiᡡgas toliau ėjo LDP Vilniaus kuopa	Svarstyta naujoji LDP programa
6	1906 01 14-15(27-28) Vilnius - J. ir F. Bortkevičių butas	?	?	"	
7	1906 06 26-27(07 09-10)	50	24	"	Svarstytas žemės klausimas. Dalyvavo 3 Dūmos atstovai ir keletas svečių. 1906 04 26 mirė P. Višinskis
8	1906 09 17-18(09 30-10 01) Vilnius	38	17	Juozas Bagdonas (pirm.), Jonas Vileišis (sekr.), Felicija Bortkevičienė (kas.) ir nariai-patarėjai: Juozas Kubilius, Antanas Smetona	Protokolo duomenimis, tuomet LDP buvo 43 nariai
9	1906 11 01(14) Vilnius	31	11	"	Tarp dalyvių buvo 2 svečiai
10	1907 08 04-05(17-18) Vilnius	41	17	Juozas Bagdonas, Felicija Bortkevičienė, Petras Ruseckas (LVS CK narys), Mykolas Sleževičius, Antanas Smetona, Jonas Vileišis	
11	1907 10 21(11 01) Vilnius	30	15	Jonas Vileišis (pirm.), Felicija Bortkevičienė (sekr.), Antanas Rucevičius, Mykolas Sleževičius, kandidatai: Ljudas Gira, Petras Ruseckas (LVS CK narys)	Dalyvavo tik partijos nariai: A. Smetona ir J. Bagdonas iš komiteto pasitraukė

2 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5	6
12	1908 02 24(03 07) Vilnius	40	11	Jonas Vileišis (pirm.), Mykolas Sleževičius (sekr.), Felicija Bortkevičienė (kas.)	
13	1908 10 05(18)	?	11	Felicija Bortkevičienė, Petras Leonas, Antanas Rucevičius, Petras Ruseckas (LVS CK narys), Mykolas Sleževičius, Jonas Vileišis	Patvirtinta, kad A. Smetona ir J. Bagdonas išstojo iš partijos

*Datos rašomos senuoju ir naujoju stiliumi

Lentelė sudaryta remiantis šaltiniais ir literatūra: LDP archyvas, VUB, f. 1-F 614, l. 55, 67-68, 71-73, 101, 122, 161-162, 217, 232, 235; Felicijos Bortkevičienės laiškas Mortai Zauniūtei (1906 01 11) ir (1906 06 17), VUB, f. 1-F 474, 13 ir 14 laišakai; Jono Vileišio laiškas Juozui Bagdonui (1904 06 30), VUB, f. 1-F 462, l. 85; *Varpas ir varpininkai*, Kaunas, 1939, p. 211-213; J. Bagdonas, "Lietuvos ūkininko" sukautuvių proga", *Lietuvos ūkininkas*, 1930 12 04, nr. 49.

3 lentelė

LIETUVOS (LIETUVIŲ) DEMOKRATŲ PARTIJOS NARIAI*
1902-1915 METAIS

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Įstojimo metai	Pastabos
1	2	3	4
1	Alseika Donatas	1905	
2	Avižonis Antanas	1902	
3	Avižonis Petras	"	1906 m. iš LDP išstojo
4	Bagdonas Juozas	"	1908 10 05 iš LDP išstojo
5	Baronas Jonas	?	
6	Bielskis Vaclovas	?	
7	Biliūnas Jonas	1902	1902 m. pabaigoje iš LDP išstojo
8	Bortkevičienė Felicija	"	
9	Bortkevičius Jonas	"	Mirė 1909 01 06 (n. st.)
10	Bukontas Domininkas	?	
11	Bulota Andrius	1902	
12	Butkus Pranas	1905	
13	Elisonas Jurgis	?	
14	Gaidelionis Povilas	1904 ?	Apie 1908 m. iš LDP išstojo
15	Galvanauskas Ernestas	1905 ?	
16	Gira Liudas	1906 ?	
17	Goesaitė (Goesytė) Teresė	?	
18	Goesas Stanislovas	?	
19	Grinius Kazys	1902	
20	Jablonskis Jonas	1904 ?	
21	Januškevičius Mykolas	?	
22	Jarašius Juozas	?	
23	Jaroševičius Antanas	?	
24	Keinys Pranas	?	
25	Kudirka Juozas		
26	Lašas Vladas	?	
27	Leonas Petras	1906	
28	Lopas Laurynas	?	
29	Lozoraitis Motiejus		Mirė 1906
30	Mašiotas Pranas	1902	
31	Matulaitis Stasys	"	1902 m. pabaigoje iš LDP išstojo
32	Mickevičius-Kapsukas Vincas	"	1903 m. kovo-balandžio mėn. pasitraukė iš LDP, bendradarbiavo iki 1904 m. pabaigos
33	Mikolainis Petras	"	
34	Morkūnas (inžinierius)	?	
35	Okulicz Kazimierz	?	
36	Paršaitis-Gabrys Juozas	1903	
37	Paršaitis-Siūlelis Pranas	?	

3 lentelės tęsinys

1	2	3	4
38	Paulikonis Vladas	1904 ?	
39	Petkevičaitė-Bitė Gabrielė	1902	
40	Putvinskienė-Gruzdytė Emilija	?	
41	Putvinskis Vladas	1902	
42	Ralys Kazys	?	
43	Rimka Albinas	?	
44	Rucevičius Antanas	1902	
45	Ruseckas Petras	1905 ?	
46	Sabalys (Sabalis) Juozas	?	
47	Sabas Jonas	1902	
48	Sketeris Adomas	?	
49	Sleževičius Mykolas	1904	
50	Smetona Antanas	?	1908 10 05 iš LDP oficialiai išstojo
51	Staugaitis Jonas	?	
52	Sugintas Antanas	?	
53	Šakenis Konstantinas	?	
54	Šaulys Jurgis	1902	1904 m. pabaigoje iš LDP išstojo
55	Toliušis Zigmąs	?	
56	Tūbelis Juozas	?	
57	Untulis Matas	?	
58	Vileišis Jonas	1902	
59	Višinskienė-Mikuckaitė Juzefa	?	
60	Višinskis Povilas	1902	1906 04 26 (n. st.) mirė
61	Vitkauskas Petras	?	
62	Zauniūtė Morta	1902	1905 m. balandį iš LDP oficialiai pasitraukė, bet ir toliau bendradarbiavo leidžiant spaudą
63	Zubrickas Petras	1904 ?	
64	Žalys Kazimieras	1905	1908 m. iš LDP išstojo
65	Žemaitis Zigmąs	?	

*Pažymėtina, kad dėl LDP organizavimosi specifikos narystė nustatyta tik sąlygiškai.

Sąrašas sudarytas remiantis šaltiniais ir literatūra: LDP archyvas, VUB, f. 1-F 614, l. 45-47, 179, 232, 233, 352; "Lietuvos ūkininko" redakcijos archyvas. Laiškai, VUB, f. 1-F 532, l. 57, 85-86, 257, 286, 315, 348c, 351; Juozo Bagdono laiškai LDP CK (1903 04 29) ir LDP suvažiavimui (1908 10 04), VUB, f. 1-F 604, l. 141, 192; Jono Vileišio laiškas Mortai Zauniūtei (1905 04 07), VUB, f. 1-F 642, l. 102; Felicijos Bortkevičienės laiškas Mortai Zauniūtei (1906 06 05), VUB, f. 1-F 474, 30 laiškas; Nežinomo asmens Kaziui Griniui adresuotas laiškas (1906 12 13), MAB, f. 255-868; Stepono Patkovskio parodymai Marijampolės "Šviesos" draugijos byloje (1909 01 13), VIA, f. 1007, ap. 1, b. 31, l. 247; *Varpas ir varpininkai*, p. 211; *Lietuvių enciklopedija*, t. 16, Boston, 1958, p. 112; t. 33, p. 68; *Varpas*. Jubiliejinis d-ro K. Griniaus numeris, 1926, p. 209; J. Audėnas, *Lietuvos valstiečiai liaudininkai*, Brooklyn, N.Y., 1986, p. 48, 71; F. Bortkevičienė, "Lietuvos ūkininko" redaktoriai ir rašytojai", *Lietuvos ūkininkas*, 1930 12 04, nr. 49; K. Grinius, *Asiminimai ir mintys*, t. 2, Chicago, 1962, p. 37; J. Gabrys, "Didysis Vilniaus seimas ir jo reikšmė Lietuvai", *Naujoji Romuva*, nr. 47, p. 939; P. Ruseckas, "Iš mano darbų "Lietuvos ūkininkui", *Lietuvos ūkininkas*, 1930 12 04, nr. 49.

4 lentelė

VARPININKŲ NELEGALIOSIOS PERIODINĖS SPAUDOS KORESPONDENCIJŲ
TERITORINIS PASISKIRSTYMAS 1889-1905 METAIS

Gubernijos, apskritys, miestai, šalys	"Varpas"	"Ūkininkas"	"Naujienos"	Iš viso
1	2	3	4	5
Suvalkų gub.*	7	48	-	55
Kalvarijos	11	130	11	152
Marijampolės	29	386	29	444
Naujamesčio	18	312	53	383
Vilkaviškio	10	234	23	267
Seinų	11	24	2	37
Suvalkų	-	7	2	9
Suvalkai	6	10	-	16
Kauno gub.	14	13	-	27
Ukmergės	8	49	11	68
Kauno	30	83	11	124
Šiaulių	19	151	17	187
Telšių	3	62	12	77
Raseinių	27	54	13	94
Panevėžio	34	130	15	179
Zarasų	2	26	17	45
Kaunas	12	25	2	39
Vilniaus gub.	-	2	-	2
Švenčionių	7	2	1	10
Vilniaus	3	9	1	13
Trakų	11	51	17	79
Vilniaus	69	72	6	147
Kitos Rusijos imperijos gub. ir miestai	21	34	3	58
Palanga	4	7	-	11
Liepoja	5	29	-	34
Jelgava	14	11	4	29
Ryga	12	23	20	55
Peterburgas	51	14	1	66
Maskva	1	3	-	4
Mažoji Lietuva	33	19	-	52

4 lentelės tęsinys

1	2	3	4	5
Škotija, Londonas	15	39	27	81
JAV	25	14	2	41
Iš kitų užsienio vietų	20	10	11	41
Iš viso	532	2083	311	2926

*Suvalkų, Kauno, Vilniaus gub. - tikslesnė vieta nenurodyta.

5 lentelė

VARPININKŲ NELEGALIOSIOS PERIODINĖS SPAUDOS
KORESPONDENCIJŲ DINAMIKA 1889-1905 METAIS

Metai	"Varpas"	"Ūkininkas"*	"Naujienos"***	Iš viso
1889	27	-	-	27
1890	49	37	-	86
1891	59	27	-	86
1892	29	29	-	58
1893	18	75	-	93
1894	23	100	-	123
1895	31	156	-	187
1896	30	133	-	163
1897	13	117	-	130
1898	5	176	-	181
1899	9	246	-	255
1900	35	245	-	280
1901	108	169	116	393
1902	56	212	132	400
1903	29	168	66	263
1904	14	149	-	163
1905	9	45	-	54
Iš viso	544	2084	314	2942

* "Ūkininkas" buvo leidžiamas 1890-1905 m.

** "Naujienos" - 1901-1903 m.

6 lentelė
LIETUVOS VALSTIEČIŲ SĄJUNGOS KUOPOS (1906 M. RUGPJŪTIS - 1907 M. GEGUŽĖ)

Eil. Nr.	Kuopos pavadinimas	Įsteigimo data*	Narių skaičius		Pastabos
			steigimo metu	vėliau	
1	Kupiškio valsčius	1906 08 06	26	?	1906 10 18 Kupiškio ir Šimonių valsčių kuopos susijungė į Kupiškio kuopą
2	Šimonių valsčius	?	?	?	Jai priklausė 5 narių savarankiška kuopelė
3	Garliavos	?	?	12 (1907 01 ?)	Bendradarbiavo su Marijampolės "Šviesos" draugija
4	Ramygalos	?	?	14 (1907 04)	Vadovavo Albinas Rimka
5	Salamiėsčio	1906 10 22	10		Vadovavo Pranas Paršaitis-Siutelis
6	Gražiškių valsčius	?	33	20 (1907 05 13)	Įsikūrė LSDP kuopos, kuri iširo, vietoje. Bendradarbiavo su Marijampolės "Šviesa"
7	Laukeliškių	1906 11 12	6	13 (1907 01)	
8	Pajevonio valsčius	1907 02 03	7	25 (1907 01 18)	
9	Vaitkabalio valsčius	1907 01 12	14	33 (1907 03)	
10	Vabalninko I	1906 10 24	10		
11	Vabalninko II	1906 12 09	8		

*Senuoju stiliumi.

Lentelė sudaryta remiantis Kuopų ataskaitomis: MAB, f. 37, b. 1141, l. 2, 3; b. 11442, l. 1, 2; b. 11445, l. 1; b. 11446, l. 2, 3; b. 11447, l. 1, 3, 4; b. 11449, l. 1; b. 11450, l. 1-3; b. 11451, l. 1. LDP archyvas, VUB, f. 1-F 614, l. 409.